

හ්ටෆ
2015

උහ්ටෆෆෆ
1900

1990

125

201

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՄԻՐԺԻՊԱՇԵԱՆՑ

ԳՐԵՑ

Խ. Տ.

ՎԻՆՆԱ

ԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1900.

ԼԵՆ
2015

43961-Ա.հ.

21 215

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆՑ

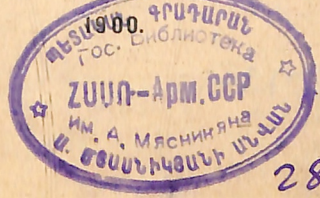
ԳՐԵՑ

Կ. Տ ԻՏԻՍԿԻ ԿԱՆՁԻ

ՎԻՆՆԵԱ

ՄԻԻԹԵՐԵԱՆ ՏՊԵՐԵՆ

28036-629-

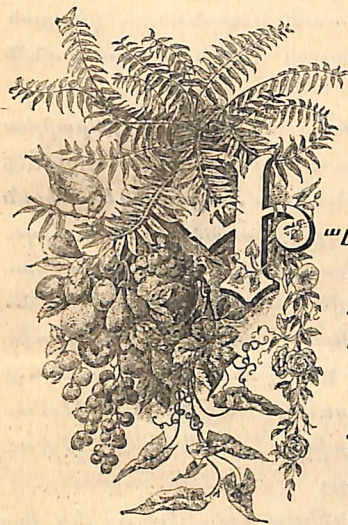

ԵՆՈՎՔ ՏԷՄԻՐՄԻՊԱՇԵԱՆ

Վ. - 7142

2015-60

ՀՅ 2022

ալուստ ոմն բնիկ Ե-
րեւանցի — ասկէ
շուրջ երկու հա-
րիւր տարի յառաջ,
Պարսից Շահ Թահ-
մասպուլի ժամա-
նակ — Երեւանէ
գաղթելով՝ կու գայ
Վ. Պոլիս ի միասին

բերելով իւր կլինն եւ միակ որդին Գէորգ, եւ կը
հաստատուի ի Բերա: Գէորգ որ Երեւանի մէջ ի
տղայ տիոց զմեղինագործութեան եւ դարբնու-
թեան արուեստն աղէկ սորված էր, ի Վ. Պոլիս
Արքունի Նաւարանն ընդունուեցաւ, ուր Պետա-
կան Նաւատորմին նաւայարդարաց (armateur)
հայազգի պետին քով դրուելով՝ սկսաւ այս ա-
րուեստս սորվել. ի բնէ ընդունակ ըլլալուն՝ քիչ
ժամանակի մէջ մեծաբայլ յառաջադիմութիւն

ըրաւ. այնպէս որ իւր հանձարովն յաջողեցաւ հնարել այժմեան խարխիւն, որ մինչեւ այն ատեն անծանօթ էր Եւրոպիոյ իսկ: Եւրոպացի արուեստագէտք այս ձեւս գնահատելով՝ ընդօրինակեցին եւ զայն կը գործածեն ցայսօր: Նորաձեւ խարխիւս կաղապարն զոր Գէորգ հնարած եւ իւր իսկ ձեռամբ դարբնած ու կերտած էր, կը գտնուի ցայսօր Աբբունի Նաւարանին հրապարակին մէջ:

Քանի մը տարի ետքն երբ Մարտիրոս անուն հայազգի նաւայարդարապետն (chef des armateurs) վախճանեցաւ, յաջողեց իրեն Գէորգ, որ քան զայլն յառաջագէմ եւ ճարտար էր նոյն արուեստին մէջ, եւ անուանուեցաւ Աբբունի նաւարանին նաւայարդարապետ եւ Թնդանօթարանին երկաթագործութեան գլուխ. այս կը հանդիպի Սուլթան Մուսթաֆա Գ. ի գահակալութեան առաջին տարին, հիշելի թուականին 1171ին, այսինքն է յամի 1753 թուականին Փրկչին մերոյ:

Գէորգ Տէմիրճիպաշեանց փոխադրեց իւր բնակութիւնն ի Խասգիւղ, ուր հայ աւագանիէն բազմաթիւ ընտանիքներ կը բնակէին. իւր տունն մօտ էր արքունի ումարանին (խոստարախանէ), որ յետոյ երկրաչափարանի (Միւնիստիստիստէ) փոխուեցաւ, եւ ցայսօր՝ այդպէս մնացած է:

Գէորգ ամուսնացաւ ի Խասգիւղ՝ տեղացի Եղիսաբէթ անուն օրիորդի մը հետ, եւ ունեցաւ երեք զաւակ, որ են՝ Փանոս կամ Ստեփանոս, Գալուստ եւ Յակոբ. այս վերջինն վախ-

ճանեցաւ ի փոքր հասակի: Գէորգ իբրեւ քաջ արուեստագէտ մեծ անուն ստացաւ, եւ վախճանեցաւ ի խոր ծերութեան, լաւ համբաւ թողլով իբրեւ բարեգործ, առաքինի եւ աղքատախնամ: Փանոս եւ Գալուստ՝ թէ իրենց հօր կենդանութեան ատեն եւ թէ անոր վախճանելէն ետքը նոյն արուեստին հետամուտ եղան, առաջինն՝ ի Թնդանօթարանի եւ երկրորդն՝ ի Նաւարանի: Փանոս ի հասակի վախճուն ամաց մեռաւ անորդի եւ Գալուստ՝ եղբօրը մահուանէն յետոյ անոր պաշտօնն ալ՝ զոր ունէր ի Թնդանօթարանին, կը ստանձնէ: Գալուստ՝ քսաներկամեայ հասակի մէջ ամուսնացաւ իշխան Գրիգոր կոչուած հայ մեծատան մը, Աբրահամ անուն կրտսեր եղբօրը տասնեւեօթամեայ Շաղմէն անուն աղջկանը հետ. (այս անձն Ռուսիոյ Ռուսմանիա արշաւած ժամանակ՝ Ֆօքչան քաղաքէն Կ. Պոլիս գաղթող Հայոց հետ միանալով՝ Խասգիւղ իջեւանած եւ բնակութիւնն հոն հաստատած էր.) եւ կ'ունենայ տասնեւերկու զաւակ՝ ինն մանչ եւ երեքն աղջիկ, որ են, Յարութիւն, Յակոբ, Ենովբ, Կարապետ, Յովհաննէս, Գէորգ, Եղիա, Պետրոս եւ Պօղոս, Մարիամ, որ դեռ մանուկ մեռած, կրկին Մարիամ եւ Եղիսաբէթ:

Ի կենդանութեան Գալուստայ՝ Եղիա, Պետրոս եւ Պօղոս, իւր կրտսեր որդիքն՝ որ իբրեւ բարեբարոյ, ազնուասիրտ, քաջ երգեցիկ, աղքատասէր, հեղ եւ խոնարհ, միով բանիւ ըստ ամենայնի իրենց համակրելի բնաւորութեամբն՝

սիրելի եղած էին ամէնուն, կը վախճանին պատանի հասակաւ եւ իրենց մահուամբ մեծ վիշտ եւ կսկիծ կը պատճառեն իրենց ծնողացն եւ եղբարց, ի խոր խոցելով եւ ցաւօք եւ թախծութեամբ համակելով անոնց սիրտը:

Գալուստ կը վախճանի եօթանասնամեայ: Իւր բնաձիր ուշիմութեամբը լաւ ճարտարագէտի, հաշուագէտի եւ երկրաչափի համբաւ ունէր, զորս գործնականապէս ուսած էր: Նման իւր հօր՝ իբրեւ անշահախնդիր բարեգործ՝ անուն թողած է զինքը ճանչցող առհասարակ բոլոր անձանց եւ բարեկամաց, եւ միշտ իւր բարիքն եւ օժանդակութիւնը վայելող ազգայնոց եւ օտարազգեաց յիշատակին մէջ: Մեծ անուն շահած էր իբրեւ ճշմարտաբան եւ անկեղծաւոր, որով պատկառելի հանդիսացած էր ամէնուն առջեւ: Իսլամք կ'ակնածէին եւ մինչեւ իսկ կը վախնային իրմէ. հետը տեսակցողը կամ խօսակցողն, ո՞րք եւ ըլլար, մինչեւ իւր պաշտօնարանին մեծին կամ գլխաւորին՝ Գալիթան Փաշային դէմ՝ անաչառաբար ճշմարտութիւնը խօսելէն եւ վասն արդարութեան վկայելէն չէր քաշուեր բնաւ, ասոր համար ալ հակառակ ծովային Նախարարին՝ Գալիթան Փաշային ստիպմանց եւ մինչեւ իսկ թախանձանաց՝ անդրդուելի մնաց իւր պաշտօնէն հրաժարման մէջ, եւ ոչ իսկ իւր որդին զՅակոբ, որ քաջավարժ էր արուեստին, ուզեց իւր տեղը դնել, այլ արուեստին բաւական յաջողակ՝ իւր աշակերտն զՊետրոս (Տէմիրճիպաշի Պետրոս մականուանեալ) յա-

ջորդ կարգեց իւր տեղը Նախարարին համահասակ հաւանութեամբը:

Ի բնէ գթասիրտ եւ առատաձեռն ըլլալով՝ ամէն իրեն դիմող կարօտելոց կ'օգնէր եւ տնանկներու արգահատանօք լի խնամք կը տածէր միշտ, ըսելով թէ «Աստուած՝ տեսածէն չզրկէ իւր ստեղծածն»: Որչափ բարկասիրտ, այնչափ ալ խղճամիտ եւ բարեպաշտ էր: Ս. Գիլք կ'ընթեռնուր յարաժամ եւ կ'ըսէր, «Ս. Գրոց մէկ պարբերութիւնը քանի ընթեռնում, այնչափ համ կ'առնում»:

Թէ Գէորգ եւ թէ Գալուստ՝ խօսքիւղի եկեղեցւոյն ի հիմանց վերաշինութեանը ժամանակ՝ պէտք եղած երկաթեայ նիւթերն հայթայթած են, հանդերձ շինութեամբ, եւ միշտ նոյն եկեղեցւոյն պայծառութեանն ու յարակից Ներսիսեան Վարժարանին յառաջդիմութեանն հոգ եւ խնամք տարած ու սատարած են:

Նոյնպէս Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյն երեւելի սեղանաւոր՝ հանգուցեալ Չերաղեան Պաղտասար Ամիրայի ձեռամբ վերաշինութեան միջոցին՝ հարկ եղած երկաթեղէններն հայթայթած են, հանդերձ շինութեամբ. նոյնպէս Գասըմիաշայի եկեղեցին՝ երեւելի սեղանաւոր Միսաք Ամիրայի կողմանէ ի նորոյ կառուցուած ժամանակ՝ պէտք եղած երկաթներն հայթայթած են, հանդերձ շինութեամբ. նմանապէս Սամաթիոյ եւ Իւսկիլտարի Ս. Խաչ եկեղեցեաց նորոգութեան միջոցին երկաթներն հայթայթած են, եւն:

Տէմիրճիպաշեանց արուեստագետութիւնն, ինչպէս վերեւ տեսնուեցաւ, կը սկսի Սուլթան Մուսթաֆա Գ.ի գահակալութեան առաջին տարիէն, եւ կը տեւէ մինչեւ Սուլթան Մէճիտ Ա.ոյ գահակալութեան առաջին մի քանի տարիներն, եւ յետոյ կ'անցնի իւր աշակերտին, Տէմիրճիպաշի Պետրոսին, որ կը վարէ նոյն արուեստագետութիւնը մինչեւ Սուլթան Ազիզի ինքնակալութեան միջին տարիներն եւ յայնմ հետէ կը վերջանայ:

Գալստայ թոռունքն են:

Ենովքայ որդիք՝ Սեպուհ եւ Խոսրով. Գայիանէ, Նէմզիւր եւ Տիրուհի:

Կարապետի որդի, Եղիա:

Յովհաննէսի որդիք՝ Գարեգին, Եւգինէ եւ Շազմէն:

Գէորգայ որդիք՝ Լեւոն, Բերուղիա եւ Գոհար:

Կենսագրութիւն Ենովքայ:

Ենովք, ի բնէ օրինակելի մարդասիրութեամբ եւ վեհանձնութեամբ օժտեալ կորուվամիտ եւ սուր յիշողութեան տէր՝ ամէն իրեն դիմող եւ դժուարալոյծ եւ կնճռալից գործունեցողներն ի դերեւ չէր հաներ. իւրաքանչիւրին ցաւին կերպով մը դեղ եւ դարման կը գտնէր, թէ բանիւ եւ խորհրդով, եւ թէ գործով ու անձանձիր ջանիւք. իւր անձնական գործերն երեսի վրայ կը թողուր, որով եւ շատ փեսաներ կրած է, եւ այլոց գործոց կատարմանը կ'աշխատ

տէր. բնական համարձակասութեամբ եւ հաշտարար ոգով օժտեալ՝ երկու հակառակ կողմերն՝ ուր ուրեմն իրարու հետ կը հաշտեցընէր. այս երկու կուսակցութիւնք, որ դասակարգի անձերէ ալ ըլլային՝ բնաւ խօսք չէր խնայեր, որչափ կծու եւ խիստ լեզու ալ գործածէր անոնց դէմ, չէին վերաւորուեր երբեք, վասն զի աղէկ գիտէին թէ անկեղծ էր եւ անաչառ, եւ վերջապէս իւր խորհրդոց անսալով կը համոզուէին: Իրեն ծանօթ երեւելի իսլամ մը, իւր մահուանէն ետքն, ըսաւ օր մը թէ՝ «այն անձն իւր բարեսրտութեամբ, անկեղծութեամբ, բնաձիր համարձակասութեամբ՝ նմանը քիչ գտնուող մեծ մարդ մ'էր, որ ոչ թէ՛ միայն երկու միմեանց հակառակորդ անձիքն, այլ երկու միմեանց ռիսերիմ կուսակցութիւններն, երկու գիւղերու բնակիչները, մինչեւ իսկ երկու քաղաքաց ընդդիմամարտ ժողովուրդներն իրարու հետ հաշտեցընելու կը յաջողէր, ըստ տեղւոյն, պարագայից եւ անձանց խօսք գտնելու դիւրութեամբն ու պատրաստաբանութեամբ եւ իւր խօսքն ազդելի ընելու ձիրքովն, կարծես թէ հնարիմաց խօսքերովն իւր ընդդիմախօսը կը դիւթէր»:

Բաց ի ազգայիններէ՝ ամէն դասակարգէ իսլամք եւ օտարազգիք, երբ միմեանց դէմ ո եւ է տարաձայնութիւն կամ գժտութիւն մ'ունենային, իւր իրաւարարութեանը կը դիմէին սպէպ, եւ գոհացում ունենալով շնորհակալ կ'ըլլային իրեն: Որսակալութիւն, քինախնդրութիւն եւ

վրէժխնդրութիւն չունէր եւ չէր տածեր բնաւ սրտին մէջ: Իրեն չարիք եւ վնաս հասցընողին բարիք կը փոխարինէր. վերջին ծայր հիւրասէր՝ իւր ընթրակից հիւրերն յանչափս կը կերակրէր եւ կը մեծարէր, մինչեւ իւր բերնին պատառն ալ անոնց կ'ընձեռէր:

Անուղղաներն ուղղելու կը ջանար բարեւորաբար եւ միշտ կ'ըսէր թէ «Մարդ պարտական է իւր նմանը սիրել, հանդերձ նորա ո եւ է թերութեամբն, զոր ուղղելու պէտք է ջանալ, այս իսկ է աստուածային առաջին պատուէրն, եւ ահա այս է իսկական առաքինութիւնն կամ հիմն մարդկային առաքինութեան. բարի եւ առաքինի մարդն ամէն մէկը կը սիրէ, սակայն ի՞նչ վարձք կայ զայն սիրողին»:

Իւր կենաց ընթացքին մէջ կը ստանձնէ պետական զանազան գործեր, զոր օրինակ հայթայթումն հացի՝ տէրութեան թէ՛ ծովային եւ թէ՛ ցամաքային զօրաց, ինչպէս եւ արքունական պալատին. բաց աստի վարձակալումն մի քանի մաքսատան հասութից, անոնց մատակարարմանէն յառաջ ուղղակի ի ձեռն կառավարութեան, նոյնպէս եւ այլեւայլ գանձապատկան տասանորդի տրոց, եւն:

Ազգային ասպարիզին մէջ՝ նախ Գերագոյն ժողովոյ եւ ետքէն ազգային Սահմանադրութեան հաստատութեամբ, որոյ հիմնադիրներէն մին եղած է Քաղաքական ժողովոյ եւ այլեւայլ Խորհրդոց անդամակցութեամբն՝ ունեցած երախտիքն, իւր մահուանէն ետքն ազգ. լրագրաց մէջ

հրատարակուած ըլլալով հոս կրկնել աւելորդ կը համարինք:

Ենովք ծնաւ 1818 թուականին, եւ վախճանեցաւ, 1893 Սեպ. 16ին: Կերուի մեզ հոս իւր կեանքէն մէկ քանի մասնադէպք (anecdotes) յառաջ բերել:

Սուլթան Սէլիմ Գ. ի օրով Փրանկ մը կու գայ Կ. Պոլիս. այս անձն քանի մ'անգամ արքունի նաւարանն այցելելով՝ նախանձ կ'ունենայ եւ զնաւայարդարն Գէորգ տապալելով՝ տեղն անցնիլ կը ճգնի. հետեւաբար զիմելով առ Գափթան Փաշա յանիրաւի եւ չարաչար կը զըպարտէ զինքն, ըսելով թէ «Գէորգ տէրութենէն ստացած ստակներուն համապատասխան՝ գործ չի գործեր, այլ պարզապէս տէրութիւնը խաբելով՝ միշտ կատարած գործոցն արժէքէն աւելի ստակ կը խլէ, զիս անոր տեղը դրէք, նաւերն ես յարդարեմ, անոր տրուած ստակին կիսուն փոխարէն եւն»: Գափթան Փաշա ի զայրոյթ շարժեալ՝ առանց զըպարտէն խօսքերը ստուգելու, հրաման կու տայ Գէորգայ գլխատման. (այս ժամանակները բաց ի Սուլթանաց, Մեծ Վէզիրն, Եէնիչէրիներու Գլխաւորն եւ Գափթան Փաշան եւս ո եւ է անձի գլխատման հրաման տալու արտօնութիւն ունէին:)

Թէրսանէ Իմինին, որ արդարասէր անձ մ'է եղեր եւ Գէորգայ արժանիքը գնահատող բարեկամ, գոյժն իմանալուն պէս՝ իսկոյն տեղէն կը ցատկէ եւ անկօշիկ կը վազէ կ'երթայ, եւ նախ դահիճը գտնելով՝ խստիւ կը պատուիրէ,

որ չգլխատէ զԳէորդ, ապա թէ ոչ իւր գլուխն ալ կը կորուսանէ, եւ անտի Գալիթան Փաշային զիմեղով՝ կ'ըսէ «Տէր իմ, եթէ Գէորդ գլխատուի, Տէրութիւնը մեծ կորուստ մ'ըրած պիտի ըլլայ իրմով, վասն զի անոր նման ճարտարագէտ, արուեստաւոր նաւայարդար չկայ այլ եւս», եւ հազիւ կը յաջողի համոզել զինք, որ գլխատման համար տուած հրամանն ետ առնու եւ վերստին հաստատէ զԳէորդ իւր պաշտօնին մէջ: Այս լսելով կամ տեսնելով Փրանկն ալ կը փախչի կ'երթայ Կ.Պոլսէն:

Աւետաբերք՝ զԳէորդ կանխելով իւր տունն, եղելութենէ դեռ անտեղեակ անեցւոց կ'աւետեն թէ «Գէորդ զերծաւ ստոյգ մահուանէ»:

Գէորդ այս միջոցին իւր որդին Գալուստն հետն ունենալով եւ իւր սովորական երկզուգաթի մակոյկն մտնելով՝ Թէրսանէին առջեւէն դէպ ի խասգիւղ կ'ուղեւորի, եւ Միւհէնտիսխանէին ծովեզերեայ հրապարակին առջեւ գլտնուած «Հարման պաշը» անուն տեղւոյն մտնանալով՝ ցամաք կ'ելլէ իւր որդւոյն հետ. նոյն ժամուն Սուլթան Սէլիմ Գ. ալ իւր սովորաբար նստած եօթնզուգաթի սուլթանական նաւով՝ յիշեալ տեղւոյն կը մերձենայ, Միւհէնտիսխանէ երթալու համար, (այն ժամանակները թէ՛ Սուլթան Սէլիմ Գ.՝ հիմնադիրն Միւհէնտիսխանէին, եւ թէ՛ իւր յաջորդք պարբերաբար կ'այցելէին Միւհէնտիսխանէին.) Գէորդ եւ Գալուստ իսկոյն վազելով Սուլթանին նաւուն գլուխը կը բռնեն, եւ անոր թեւէն մտնելով՝ ցամաք կը

հանն զինքը, որ հետաքրքրուելով կը հարցնէ Գէորդայ, այնպէս ցերեկ ժամանակ Թէրսանէն կանուխ մեկնելուն պատճառը, Գէորդ որդւոյն հետ Սուլթանին ոտքն իյնալով՝ կը պատմէ համառօտաբար եւ յուզեալ սրտիւ՝ գլխէն անցած անցքը. Սուլթանն զգածուելով սոյն եղելութենէն «Ես կը պատուիրեմ Գալիթան Փաշային՝ դուն անհոգ եղեր», կ'ըսէ, եւ կը հրամայէ իւր հետեւորդայ՝ պարգեւներ տալ անոնց. հօրն եւ որդւոյն գողերը՝ «ուսպիյէ» կոչուած ոսկիներով կը լեցուին:

Գէորդ եւ որդին տուն ժամանելով՝ մեծ հրճուանք եւ խրախճանք, եւ անպատում ուրախութիւնք . . . . տեղի կ'ունենան: Սուլթանին նուիրած ուսպիյէներն ամբողջովին աղքատաց արուելէն ետքը՝ Գէորդ իւր կողմանէն ալ շատ ստակ բաշխեց աղքատաց, եւն:

Նախկին Սուլթանք յաճախակի կ'այցելէին ի Թէրսանէ եւ շինուած նաւերն աչքէ կ'անցրնէին, մերթ եօթն եւ մերթ տասն զուգաթի սուլթանական նաւով, որ Թէրսանէին ծովեզեր մերձենալուն պէս՝ նաւայարդարապետք՝ Գէորդ կամ Գալուստ, պաշտօն ունէին հոն ներկայ գտնուելով՝ նաւուն խելքը բռնելու եւ Սուլթանին թեւը մտնելով՝ ցամաք առաջնորդելու. այնուհետեւ նաւատորմին յարդարման նկատմամբ՝ Սուլթանին կողմանէ ուղղեալ հարցմանց կը պատասխանէին, եւ շատ անգամ ալ արքունի Քէօշքն՝ իւր ներկայութեան կոչուելով՝ մանրամասնութիւններ կու տային յայսմ մասին Սուլթանին:

Սուլթան Սէլիմ Գ. Խասգիւղի Երկրա-
 չափարանին հիմնադիրն՝ անգամ մը նաւատոր-
 մըն փութով յարդարումն ու կահաւորումը
 փափաքած եւ հրամայած ըլլալով՝ Գէորգ ջան
 ի գործ կը դնէ՝ որոշեալ ժամանակէն յառաջ՝
 Սուլթանին փափաքը գոհացընելու եւ կը յա-
 ջողի: Սուլթան Սէլիմ տեսնելով այնպէս սուղ
 ժամանակի մէջ՝ Գէորգայ ցուցած ճարտարու-
 թիւնն ու գործունէութիւնը, գոհ սրտիւ սա
 խօսքերը կ'ուղղէ անոր, « երջանիկ լեր Գէորգ,
 եւ ցաւ ու վեշտ մի՛ կրեր », (Պէրխուրտար օլ
 Գէորգ, տէրտ ու էլէմ կէօրմէ.) զրամական
 պարգեւներ նուիրելով:

MS 54

« Ազգային գրադարան

NL0109853

